

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НА ПІДСТАВІ Ч. 4 СТ. 212-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

LEGAL MECHANISM FOR RELEASING A PERSON FROM CRIMINAL LIABILITY UNDER PART 4 OF ART. 212-1 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Саласва К.А., доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

У статті досліджено правовий механізм звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 212-1 Кримінального кодексу України та умов його застосування як елемента гуманізації законодавства. Крім того, окремо приділено увагу вивченню суб'єктного складу зобов'язаного здійснювати оплати податкових зобов'язань та наслідки ігнорування виконання зазначених дій. Наголошено, що сплата податкового зобов'язання до моменту притягнення до кримінальної відповідальності дозволяє особі уникнути кримінально-правових наслідків як у вигляді виконання чи відбування покарання, так і отримання негативного статусу судимості.

Підсумовано, що, незважаючи на встановлену кримінально-правову процедуру звільнення особи від кримінальної відповідальності за ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, фактична процедура її реалізації викликає багато труднощів для забезпечення цього привілею для суб'єкта. Звуження умов звільнення від кримінальної відповідальності з моментом здійснення повідомлення про підозру практично унеможливує вжиття спеціальних видів звільнення через те, що особа майже не має часу для виконання умов звільнення. Також чинне кримінальне законодавство встановлює можливість спеціального звільнення особи від кримінальної відповідальності у разі виконання певних умов. Крім того, виконання певних дій задля застосування спеціального звільнення від кримінальної відповідальності до моменту отримання особою особливого кримінального процесуального статусу є дещо спірним та потребує додаткового судового тлумачення. Доведено, що для реальної можливості платникам єдиного соціального внеску розраховуватися із заборгованістю до бюджету для уникнення кримінальної відповідальності, необхідно удосконалити правовий механізм застосування цього положення Кримінального кодексу України.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, звільнення від кримінальної відповідальності, єдиний соціальний внесок, державне страхування, господарська діяльність.

The article examines the legal mechanism of release of a person from criminal liability on the basis of Part 4 of Art. 212-1 of the Criminal code of Ukraine and conditions of its application as an element of humanisation of the sphere of the legislation. In addition, special attention is paid to the study of the subject composition of the person liable for the payment of tax liabilities and the consequences of ignoring the implementation of these actions.

It is concluded that, despite the established criminal procedure for releasing a person from criminal liability for evasion of a single contribution to the obligatory state social insurance and insurance contributions to the obligatory state pension insurance, the actual procedure of its implementation causes many difficulties to ensure its privilege for the subject. Narrowing the conditions of release from criminal liability with the moment of notification of suspicion makes it practically impossible to take special types of release due to the fact that the person has almost no time to fulfill the conditions of release.

Also, the current criminal legislation establishes the possibility of special release of a person from criminal liability if certain conditions are met. In addition, the implementation of certain actions for the application of special exemption from criminal liability until a person receives a special criminal procedural status is somewhat controversial and requires additional judicial interpretation. A person who hopes for criminal law incentives for law-abiding behavior must eliminate the results of illegally obtained benefits in the form of illegal increase of their income, compensate the state losses related to non-receipt of mandatory payments in time, thus demonstrating its correction. It is proved that for the real possibility for the payers of the single social contribution to pay off the debt to the budget to avoid criminal liability, it is necessary to improve the legal mechanism of application of this provision of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: criminal liability, exemption from criminal liability, single social contribution, state insurance, economic activity.

Останнім часом кримінально-правове законодавство має тенденцію до гуманізації своїх основних положень, особливо у сфері притягнення, а також звільнення особи від кримінальної відповідальності. До того ж, окрім загальних підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності, закріплених в ст. 45–49 Кримінального кодексу (далі – КК) України, чинне законодавство містить також спеціальні види такого звільнення, передбачені в нормах Особливої частини КК України.

Ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (ст. 212-1 КК України) відноситься до кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, що також дає можливість уникнення кримінальної відповідальності у зв'язку із виконанням певних умов. Посилення процесів гуманізації та демократизації суспільства позначається на характері правових норм, змісті законодавчих конструкцій, а отже, визначає якість оновлення деяких інститутів і галузей права. Через потребу в адаптації кримінального законодавства нашої держави до міжнародних стандартів, зараз однією із сфер

такого пристосування є тенденція до гуманізації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, зокрема пов'язані з ухиленням від оподаткування [1, с. 44]. Гуманізація цієї сфери кримінального законодавства утворилася через виникнення нових потреб сучасності.

За умов доволі поширених випадків порушення посадовими особами платників єдиного внеску законодавства у сфері оподаткування щодо них розпочинаються кримінальні провадження, а отже, встановлюється механізм звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 212-1 КК України). Сплата податкового зобов'язання до моменту притягнення до кримінальної відповідальності дозволяє особі уникнути кримінально-правових наслідків як у вигляді виконання чи відбування покарання, так і отримання негативного статусу судимості.

При дослідженні результатів контрольної діяльності Пенсійного фонду (далі – ПФ) України встановлено, що порушення порядку нарахування та сплати єдиного соціального внеску (далі – ЄСВ), призводить до кримінальної відповідальності за таких умов: 1) професійна некомпетентність або технічні помилки бухгалтера стосовно недо-

нарахування ЄСВ, виплата заробітної плати без перерахування коштів на сплату останнього. Проте такі порушення є найменш поширеними через впровадженням ефективної системи контролю ПФ України на підставі щомісячної звітності, а також притягненням до відповідальності банківських співробітників за прийняття документів на виплату заробітної плати без перерахування внесків; 2) нестача грошових коштів для виплати заробітної плати та сплату ЄСВ, що здійснюється в час кризи підприємства та зниження його платоспроможності. Причини браку коштів завжди додатково досліджуються шляхом вивчення внутрішніх документів, які показують господарську діяльність; 3) неофіційна виплата заробітної плати. У цьому випадку додаткове нарахування ЄСВ відбувається після виявлення та доведення факту приховання виплати заробітної плати; 4) нецільове використання коштів, що направляються на виплату допомоги за рахунок фондів соціального страхування: завищення суми допомоги з тимчасової втрати працездатності, виплата допомоги без належних документальних підстав [2, с. 25–26]. Кримінальні правопорушення, передбачені ст. 212-1 КК України, відносяться до діянь с матеріальним складом, тому вважаються закінченими з моменту настання наслідків, описаних у диспозиції цієї статті.

З початку 2011 року загальнообов'язкове державне соціальне страхування здійснюють шляхом сплати ЄСВ. До визначеної дати юридичні та фізичні особи здійснювали розрахунки за соціальним страхуванням із ПФ України, Фондом соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фондом соціального страхування на випадок безробіття та Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України. Для спрощення процедури сплати внесків на соціальне страхування було прийнято було сформовано ЄСВ. Облік і контроль за надходженням ЄСВ здійснює ПФ України з подальшим розподілом отриманих від юридичних та фізичних осіб коштів між фондами. До того ж, цей фонд відноситься до так званих неспеціалізованих суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, оскільки одним з його факультативних завдань факультативного спрямування є запобігання кримінальним правопорушенням у сфері соціального страхування [3, с. 24]. Інші фонди соціального страхування продовжують свою діяльність, забезпечуючи облік застрахованих осіб, виплат за рахунок фондів (допомог, виплат на перепідготовку, реабілітацію) і контроль за правильністю їх нарахування та цільовим використанням [4, с. 653].

Суб'єктом ухилення від сплати ЄСВ на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування може бути: а) службова особа підприємства, установи, організації незалежно від форми власності; б) особа, яка здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи; в) будь-яка інша особа, зобов'язана їх сплачувати. Відповідальність за порушення положень ст. 212-1 КК України несуть службові особи підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, які зобов'язані вести бухгалтерський облік, подавати податкові декларації, бухгалтерські звіти, баланси, розрахунки, інші документи, пов'язані з обчисленням і сплатою обов'язкових платежів до бюджетів, державних цільових фондів [2, с. 26].

Проте, незважаючи на наявність кримінальної відповідальності за ухилення від сплати ЄСВ на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, чинне кримінальне законодавство встановлює можливість спеціального звільнення особи від кримінальної відповідальності у разі виконання певних умов. Так, відповідно до ч. 4 ст. 212-1 КК України вказано, що особа, яка вчинила діяння, передбачені ч. 1, 2 та 3 цієї

статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо до притягнення її до кримінальної відповідальності сплачено єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування чи страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, а також відшкодовано шкоду, завдану фондам загальнообов'язкового державного соціального страхування їх несвоєчасною сплатою (штрафні санкції, пеня) [5]. Тому принциповим має бути встановлення моменту, з якого починається притягнення особи до кримінальної відповідальності.

До прийняття нового Кримінального процесуального кодексу у 2012 році, у практиці притягнення та звільнення особи від кримінальної відповідальності використовувалися роз'яснення Конституційного суду України. Відповідно до рішення № 9-рп/99 від 27.10.1999 р. у справі № 1-15/99 за поданням Міністерства внутрішніх справ щодо офіційного тлумачення положень ч. 3 ст. 80 Конституції України вказано, що притягнення до кримінальної відповідальності «починається з пред'явлення особи про обвинувачення у вчиненні злочину» [6]. Тобто, якщо буде порушена кримінальна справа щодо особи платника ЄСВ та страхових внесків, то у такої особи є час щодо сплати таких обов'язкових податкових платежів до моменту пред'явлення обвинувачення та уникнути кримінальної відповідальності.

Згідно із положенням п. 14 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України притягнення до кримінальної відповідальності – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального правопорушення [7]. Отже, із вступом в силу нової редакції цього кодексу особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 212-1 КК України у випадку сплати відповідних податкових зобов'язань до бюджету до повідомлення особи про підозру. Оскільки у цьому положенні КК України йдеться про обов'язок особи сплатити належні суми ЄСВ або інших загальнообов'язкових соціальних платежів, а також пеню та фінансові санкції «до притягнення до кримінальної відповідальності», то це пролонгує строк проведення розрахунків як одну із умов кримінально-правового заохочення. Притягнення до кримінальної відповідальності як стадія кримінального провадження не є ідентичним поняттям «кримінальна відповідальність»: остання настає з моменту набрання законної сили обвинувального вироку суду. Проте у літературі панує думка про те, що притягнення до кримінальної відповідальності та повідомлення особи про підозру є синонімами [8, с. 113].

Звуження умов звільнення від кримінальної відповідальності з моментом здійснення повідомлення про підозру практично унеможливило вжиття спеціальних видів звільнення через те, що особа майже не має часу для виконання умов звільнення. Крім того, виконання певних дій задля застосування спеціального звільнення від кримінальної відповідальності до моменту отримання особою особливого кримінального процесуального статусу є дещо спірним та потребує додаткового судового тлумачення. Також для уникнення кримінально-правового переслідування особа має визнавати свою вину у вчиненні умисного кримінального правопорушення у сфері оподаткування навіть тоді, коли фактично воно було вчинено з необережності. Оскільки звільненню від кримінальної відповідальності підлягає суб'єкт кримінального правопорушення, то це обов'язково потребує встановлення конкретної особи, яка вчинила саме це кримінальне правопорушення, в процесуальному порядку.

До того ж, у ч. 4 ст. 212-1 КК України є вимога на сплату не лише податкового зобов'язання (ЄСВ тощо), а й пені і штрафних санкцій. Особа, яка сподівається на кримінально-правове стимулювання правослухняної

поведінки, має ліквідувати результати незаконно отриманих переваг у вигляді протиправного збільшення своїх доходів, компенсувати втрати держави, пов'язані з неотриманням у встановлений строк сум обов'язкових платежів, тим самим продемонструвавши своє виправлення. Тому такий механізм законодавчих вимог до винного має бути уточнений та додатково описаний у законі.

Отже, із настанням чинності Кримінального процесуального кодексу України кожен акт податкової перевірки на вирахування розміру завданого збитку кримінальним правопорушенням стає водночас сприятливим за часом для порушника для сплати заборгованості, а з іншого – створює труднощі для визначення часу, коли для нього закінчується можливість такої сплати, оскільки особа (платник податків, посадова особа тощо) не може точно вирахувати момент повідомлення про підозру як кінцеву дату сплати ЄСВ та інших податкових зобов'язань для того, щоб виконати усі умови звільнення від кримі-

нальної відповідальності за ч. 4 ст. 212-1 КК України. До того ж, для зазначених осіб це означає, що можливість дійсно сподіватися на звільнення від кримінальної відповідальності у разі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування чи страхового внеску на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, а також відшкодування шкоди, завданого фондам загальнообов'язкового державного соціального страхування їх несвоєчасною сплатою (штрафних санкцій, пені) можлива лише за результатами податкової перевірки одразу після отримання відповідних рішень чи повідомлень. Крім того, положення ч. 4 ст. 212-1 КК має скоріше суто декларативний характер, оскільки фактично неможливо застосовувати на практиці. Для реальної можливості платникам ЄСВ розрахуватися із заборгованістю до бюджету для уникнення кримінальної відповідальності, необхідно удосконалити правовий механізм застосування цього положення КК України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брич Л. П., Навроцький В. О. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні : монографія. Київ : Атіка, 2000. 287 с.
2. Хоменко В. П. Ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування в системі злочинів у фіскальній сфері. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. № 2 (115). 2020. С. 22–30.
3. Гумін О. М., Дучимінська Л. М. Пенсійний Фонд України як суб'єкт запобігання злочинам. *Кримінологіч на теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвузів. наук.-практ. круглого столу (Київ, 22 берез. 2019 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 24–25.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1346 с.
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
6. Рішення Конституційного суду України № 9-рп/99 від 27.10.1999 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/ks99009?ap=59&ed=1999_10_27 (дата звернення: 21.04.2022 р.).
7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 22.04.2022 р.).
8. Куцевич М. П. Напрями вдосконалення спеціальних різновидів звільнення від кримінальної відповідальності: в аспекті узгодження матеріального та процесуального права. *Наше право*. 2013. № 13. С. 110–114.